

LA CADIRA TRENCADEA

TEATRE CATALÀ D'AVANTGUARDA

Núria Perpinyà

AROLA EDITORS

**LA CADIRA
TRENCADE**

TEATRE CATALÀ D'AVANTGUARDA

Edita: Arola Editors
Polígon Francolí, parcel·la 3
43006 Tarragona

Setembre del 2018

© Núria Perpinyà

© d'aquesta edició: Arola Editors

Imatge de la coberta: Joan Brossa: «La conformació del cap» (1997)

Impressió: Gràfiques Arrels

ISBN: 978-84-949074-1-8

D.L.: T 997-2018

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat l'excepció prevista per la llei. Dirigeir-vos a CEDRO (Centro Espanyol de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

**LA CADIRA
TRENCADE**
TEATRE CATALÀ D'AVANTGUARDA

Núria Perpinyà

AROLA EDITORS

La primera versió d'aquest llibre tingué lloc a la Càtedra Coromines de la Universitat de Chicago la primavera del 2017. En conseqüència, els primers receptors del curs Catalan Avant-Garde Theater promogut per l'Institut Ramon Llull no foren catalans, sinó, insòlitàment: americans, xinesos i sirians interessats per la nostra cultura.

Índex

1. L'avantguarda a la contra	13
2. Teatre modern internacional	19
3. Revolució escenogràfica	39
4. Teatre català d'avantguarda	49
4.1. Els polítics: la indignació a escena	55
4.2. Experiments de llengua	65
4.3. Existencialistes	80
4.4. Sàtira absurda popular	94
4.5. Gèneres polisèmics	100
4.6. Nacionalisme multicultural	116
4.7. Transmèdia	121
4.8. L'obsessió del metateatre	129
Bibliografia	153

¿Qui ha dit avantguarda? (foto)
¿Què significa ser avantguarda? (sense foto)
¿És bo ser avantguarda? (una bona foto)
¿L'avantguarda és avantguarda? (la foto no es veu)
¿Avantguarda nacional? (foto nacional)
¿Avantguarda internacional? (foto internacional)
¿L'avantguarda és feliç? (foto Santos)
¿La pregunta, com a pregunta, és avantguarda? (¿una foto és una foto?)
¿L'avantguarda és cosa de Déu? (foto de Déu)

CARLES SANTOS (1998)

1. L'AVANTGUARDA A LA CONTRA

A l'escenari, una butaca Lluís XVI pregunta a una cadira d'acer què significa «avantguarda». La cadira articulada es mou i li respon amb un xerric. L'insòlit diàleg s'omple de contrastos, ofenses i rialles. L'escena impossible parla del xoc de dos móns molt distints: l'antic i el modern.¹ Si calgués resumir en un mot «què significa avantguarda», triaríem el d'oposició. ¿Oposició, a què? A tot. Els avantguardistes de principis del segle xx es plantejaren canviar radicalment les coses i fer el que no s'havia fet mai. Ho van aconseguir fent el contrari del que s'havia fet sempre; amb aquest gest tan senzill, els artistes dels anys vint van capgirar els models de l'Ancien Régime. Si era tan fàcil, ¿com és que no ho havia fet ningú? Potser perquè, abans del Romanticisme, ningú no es plantejava ser original. L'ideal d'un artista era ser bo i profund. A partir del xx, voldran ser agosarats.

El corrent avantguardista, que sorgí a París i a Moscou, aviat s'estengué per tota Europa. La joventut intel·lectual estava exaltada. Els manifestos proliferaven. A la «Bufetada al gust públic» (1902), Maiakovski i Khlebnikov llencen al mar els vells escriptors, que Gabo i Pevsner qualifiquen de «carronya del passat». Apollinaire fa notar que, per molt que ens l'estimem, «no es pot anar per tot arreu transportant el cadàver del pare». Els avantguardistes són insolents i se'n burlen del gustos carrinclons. Els seus detractadors qualificaran el seu art de «degenerat».

1 Gabriel Alomar parlava de «dues fórmules d'expressió humana qui, aparentment, són de conciliació impossible i paradoxica», perquè es necessiten mútuament. Adoptant una actitud de rebel·lia romàntica, Alomar considera que la tradició és l'ànima femenina i el passat gloriós, mentre que el futurisme és «l'impuls d'independència del propi esperit que se subleva contra l'educació (...): *Fiat!* Sies tu! Sies únic! Deixe d'ésser els altres! Crida i esvalota! Dissent de la multitud!» ALOMAR, Gabriel. *El futurisme* (1904). Barcelona: L'Avenç. 1905. p. 5 i ss.

Catalunya no es queda enrere: el 1920, Salvat-Papasseit i Gabriel Alomar elaboren uns manifestos futuristes allunyats de la violència cínica de Marinetti; i el 1928, Dalí, Gasch i Montanyà maquinen el *Manifest Groc*, enardits contra el modernisme burgès, les seves floretes i la seva melangia. Les proclames són d'ideologies disperses, des del comunisme al feixisme, però tenen una cosa en comú: els han escrit joves amb ganes d'*épater* i de canviar el món, començant per l'art.

Els seus atacs són:

CONTRA LA BELLESA CLÀSSICA i els cànons de simetria i perspectiva, preferint el desordre i l'irregular.

Paral·lelament, els dramaturgs moderns trenquen amb les unitats clàssiques; poden representar obres que es tallen en sec o que duren només uns minuts. Brossa demostra amb les seves *Accions* que el teatre ràpid de Marinetti pot ser fructífer.

CONTRA LA NATURALESA extasiant-se, en canvi, pels nous invents, les màquines i la tècnica. Warhol, que ho gravava tot, deia que la casset era la seva dona.

Al teatre, s'escenifica el complicat món urbà més que no pas el costumisme rural; els escenaris de Meierhold, Brecht i la Fura dels Baus s'omplen de màquines, pantalles i engranatges.

CONTRA LA PSICOLOGIA dels sentiments individuals, valorant la sociologia i els arquetips.

Actors que es distancien dels personatges i actuen com titelles coreografiats per directors èpics i experimentals. Quatre actors que interpreten trenta personatges a *Vides de tants* (2003) d'Albert Mestres.

CONTRA EL CANON D'IMPORTÀNCIA, anant a favor d'aspectes menystinguts i marginals.

Per exemple, relegant Hamlet a un personatge secundari i fent que Fortimbràs o Ofèlia siguin els protagonistes.

CONTRA EL *DECORUM* i LA MESURA essent escandalosos i trencant amb les normes artístiques i socials.

Es veu actors que baixen de l'escenari, que defequen, que insulten el públic.

CONTRA la UTILITAT MORAL (el *Prodesse*) renunciant a ser bons models, a ensenyar res profitós o a proporcionar benestar catàrtic.

Hi ha dramaturgs que juguen com a *enfants terribles*. I d'altres, tan desesperats, que baixen el teló sense oferir cap esperança.

CONTRA LA IMITACIÓ. En lloc de ser fidels a la realitat, prefereixen imaginar. Som més a prop de la fantasia de George Méliès que del cinema dels Lumière que, simplement —si és que això és possible—, filma el que ocorre.

Brossa gira l'esquena al realisme² i a la dictadura i crea el món brossià: surrealista, fregolista i irònic.

CONTRA EL CONTINGUT, al qual consideren superficial comparat amb la forma i l'estructura. La clau és la composició i l'abstracció intel·lectual.

Espruïu redueix la trama a l'absurd per potenciar (i protegir) una llengua en extinció. I Craig proposa un teatre cinèsic sense text ni actors dedicat a la percepció sensual de la llum, el so i el moviment.

CONTRA LA LòGICA. El surrealisme prefereix la creació basada en l'atzar, els somnis i l'inconscient i no pas en la lògica. El món de l'irracional s'explora des de tota mena d'àmbits artístics i personals (l'anti-psi-quiatría, els al·lucinògens, l'escriptura automàtica, els ritus).

«Vols baixar les pastanagues!» crida el noi de *Buried Child* (1977) de Sam Sephard a la seva nòvia com si es tractés d'una pistola. Primer riem. Tanmateix, quan es repeteix la rèplica, creix la histèria dins una família rara i alcohòlica.

2 Deia el poeta anarquista Joan Pérez-Jorba, exiliat a París i representant de Miró: «La representació no és funció de l'art pur i malaurat qui la cerca. És funció de baix estament. Qui representa imita. Qui imita és esclau. Qui és esclau en creació mai s'allibera». PÉREZ-JORBA, J., «Divagacions sobre l'art d'Avantguarda» (1919). *L'Instant*. II.1. p. 12.

CONTRA EL DELECTARE, experimentant amb el lleig i el desagradable.

¿Com reaccionarà el públic de *Niederungen* (2002) quan vegi la banyera plena de fideus i els porcs a punt de menjar-se la nena? ¿S'adonarà de l'horror on viuen els personatges de Gázquez?

CONTRA L'ESSÈNCIA, postulant que el valor de l'art depèn del context.

¿Entendríem igual *La torna* (1977) si no sabéssim res de Franco, ni del judici contra els Joglars ni de Puig Antich?

CONTRA EL DISCURS, imperant el metadiscurs. La interpretació i la polisèmia puguen al poder.

El text de *La cantant calba* (1950) d'Ionesco té menys valor que la seva mitificació com a paròdia del drama naturalista, gràcies a l'innombrable volum d'escrits i representacions que se n'han fet.

CONTRA L'OBRA MESTRA, plantejant un art inacabat, un *work in progress* als tallers on l'art està viu i no mort com als museus.

Els personatges grecs continuen vius i es reencarnen en les obres de Cocteau, Pasolini, Schimmelpfenning, Espriu, Mestres, Piñera, Loher...

CONTRA L'OBRA ÚNICA, presentant sèries perquè no hi ha una sola veritat sinó moltes.

Meierhold i Reinhardt eleven el director al rang del creador. Cada nova direcció d'una peça teatral aporta un sentit nou a l'obra, la suma de representacions de la qual és una sèrie, un calidoscopi de lectures.³

CONTRA LA BURGESIA, erigint-se com a anarquistes o comunistes per bé que, després, alguns es deixen afalagar per excèntrics multimilionaria-

3 Marcos Ordoñez assenyala la gran diversitat de postes en escenes que pot tenir (i patir) un autor: «*Fin de partie* [de Beckett] s'ha fet de mil maneres. En un ring de boxa, en un galliner, en un refugi atòmic, en un decorat imitant l'interior d'una calavera o d'un cervell humà. L'han muntat com a òpera, com a *slapstick* comedy, com a ballet (...) com un acte sacramental [macabre]. I, massa vegades, com a circ». ORDOÑEZ, Marcos. *Molta comèdia. Cròniques de teatre 1987-1995* (1996). Barcelona: La Campana, p. 341.

ris. Els atacs contra la societat de benestar dels adults inclou els pares. Les lluites generacionals s'agreugen.⁴

Atacs de Grotowski contra els mites nacionals i religiosos. Atacs de Brecht contra el capitalisme. I més enllà, contradiccions de dramaturgs que es tornen de dretes seduïts pels diners i pel poder.

CONTRA LA INUTILITAT de l'art, inventant el disseny, un art pràctic.

El Living Theater i en Roger Bernat surten al carrer buscant fórmules noves participatives unint el fenomen teatral amb el compromís.

CONTRA L'ANTIC, defensant el nou (el jazz, l'esport, el cinema, l'automòbil i els invents en general) i desterrant la literatura tradicional i sentimental. En lloc d'una lírica platònica, es parlarà de la libido, tal com es proclama al *Manifest Groc* de 1928.

El Picasso dramaturg fa que el sexe se'n rigui del romanticisme amb el personatge de l'Angoixa grassa, interpretat per la fotògrafa Dora Maar. I García Lorca escriu un guió on, en un ascensor, un home amb les venes per fora besa a la força una dona convertida en un bust de guix.

Els avantguardistes són lliures i rebels, però acaten una llei que, per a ells, és sagrada: la de l'originalitat.

4 No endebades, Felip Cortiella tradueix, a principis del xx, *Els mals pastors* (1897) de Mirbeau i *Rosmersholm* (1886) d'Ibsen, unes peces de teatre amb famílies dividides ideològicament on els pares són retrògrads i, els fills, progressistes.

Miquel Barceló: «Marea alta» (1984)

2. TEATRE MODERN INTERNACIONAL

Tristan Tzara a *El cor de gas* (1922) se'n fum de si mateix, de l'orgullós *rerum magnitudo* dels autors que ens prometen que, amb ells, veurem coses extraordinàries; i dels que opten per l'actitud contrària, els que es presenten amb massa modèstia.⁵ Com que el fundador del Dadà vol ser contradictori (i no pas un home de principis), ens diu que és un creador sobresortint però també un poca-solta que no val res:

Es prega als intèrprets que atorguin a aquesta obra l'atenció que exigeix una obra mestra de l'alçada i el vigor de Macbeth, i que tractin a l'autor, que no és un geni, amb molt poc de respecte mentre van adonant-se de la manca de seriositat d'un text que no aporta cap novetat a la tècnica teatral.

L'avantguarda és provocativa. En lloc de ser agraïts amb el públic per copsar la seva benevolència, se'ls insulta com a representants d'una societat que els dramaturgs avorreixen. Si són a platea, vol dir que ja han pagat. Així que els poden destrossar i dir-los No i No i No com fa magníficament Handke a *Insults al públic* (1966), l'obra que reflecteix millor la rebel·lió juvenil dels seixanta contra les normes. Dins les increpacions contra els espectadors, Thomas Bernhard tampoc no es queda curt. El dramaturg austríac considerava un deure i un plaer fuetejar els seus compatriotes menyspreables i refinats a l'ensems. Com ens diu *A la meta* (1981):

⁵ Com la de Ramon Llull: «Jo, qui som culpable, mesquí, pobre, pecador, menyspreat per les gents, indigne que mon nom sia escrit en est llibre ni en altre.» LLULL, R. *Llibre del gentil e dels tres savis* (circa 1274). Barcelona: Abadia de Montserrat. 2011.

Dramaturg: Llançar a la cara de la gent la seva porqueria
des de dalt de l'escenari
Pensava no passarà res
Cada vegada més porqueria dalt de l'escenari
fins que tot l'escenari és ple de porqueria
llavors cau el teló
quan tot l'escenari és ple de porqueria (...)
[el públic] fins i tot aplaudiria el seu propi enterrament
aplaudeix cada bufetada
que rep
Es bufeteja la gent des de dalt l'escenari
i la gent aplaudeix
No hi ha perversitat més gran
que la perversitat del públic teatral.

Un cop vilipendiada, la classe atacada s'hauria d'alçar de les butaques i anar-se'n indignada. Cosa que rarament ocorre. En època contemporània, la contradicció ens persegueix. El públic interpreta dos papers oposats. D'una banda, representa la societat corrupta; d'un altra, però, són gent i intel·lectuals que s'identifiquen amb el dramaturg. Afegim-hi que les fiblades s'adrecen a un poder que les ignora, a un públic inexistent que no assisteix als teatres àcids ni compromesos. Ja tenim un altre dels cavalls de batalla de l'avantguardisme: la incomunicació.

No siguem tan seriosos, encara. Ni que sigui durant un paràgraf més, fem-nos la il·lusió que l'avantguarda és sobretot riure, joc i trapezeria. Guillermo de la Torre deia que els avantguardistes havien inventat «l'art de ser jove». ⁶ «El nostre element és la immaduresa eterna», deia Gombrowicz⁷. Els adults són massa ensopits per a la joventut iconoclasta. No obstant això, el riure no és exclusiu dels joves. L'absurd més popular, que inclou totes les edats, també s'alimenta de la comicitat: els germans Marx, Ionesco, Fo, algunes peces d'Arrabal, el Tricicle.

6 DE TORRE, Guillermo. *Historia de las literaturas de vanguardia* (1965). Madrid: Guadarrama. p. 80.

7 Kirchner s'adreça a la joventut creadora en el seu manifest «Die Brücke» («El pont») de 1906: «Invitem a tota la jove generació i, com la joventut du el futur *per se*, desitgem un cercle d'activitats oposat a les tendències retrògrades».

L'absurd més punyent té un altre tarannà. Convenim, però, que la divisió clàssica roman. Comèdia i tragèdia actuen com a subgèneres de l'estil avantguardista; gairebé un gènere transversal *per se*, la primera propietat del qual és no deixar-se encabir dins les convencions tradicionals.

Les característiques del teatre d'avantguarda que presentem són generals; no hi ha cap obra que les posseeixi totes. Xavier Fàbregas,⁸ als setanta, en va identificar algunes. He mantingut les seves expressions per retre homenatge a un dels millors estudiosos del teatre català, tot i ampliant i sistematitzant el panorama teatral avantguardista.

A. FILOSOFIA

El món de l'avantguarda és laic, sacríleg i blasfem. No hi ha lloc per a la religió. O no se'n parla o s'és irreverent. El seu univers és materialista per bé que gens realista; és terrenal i estrambòtic alhora. Els somnis surrealistes i psicoanalítics, les drogues, els exercicis inconscients, la imaginació desbocada o l'apropament al món del circ li atorguen components màgics o mentals insòlits. Normalment, la metafísica hi és absent. Només la tenen en compte els autors existencialistes. Per a ells, la mort de Déu no és un tema menor ni de per riure; l'agnosticisme nihilista també recorre el teatre de l'absurd, amb personatges angoixats i mutilats patint sobre l'escenari.

En qualsevol cas, en lloc d'un retrat costumista de la realitat, ens trobem amb móns estranys que funcionen com pseudo-realitats. L'acció es desenvolupa en espais i temps imprecisos, sense coordenades que la situïn en un país o en una època. Sovint són espais abstractes, mentals. El cas més paradigmàtic seria l'atmosfera irreal d'un escenari negre, quasi buit, amb actors vestits de negre sense cap senyal que n'indiquin qui són. El teatre de cos pot esfumar-se per entronitzar un teatre de text sense corporeïtat (com ocorre a *L'autoacusació* (1966) de Handke). Són veus que emanen de l'univers i que el recorren errants, sense que les escolti ningú. Són com les últimes obres de Beckett —a qui, per cert, li

8 FÀBREGAS, Xavier. Pròleg a PEDROLO, Manuel de. *Darrera versió, per ara* (1971). Barcelona: ed. 62.